

Viktor Konjar

»VSE VEČJI NERED NA KNJIŽNEM TRGU«

Ugotovitev, citirano v naslovu, povzemam iz prospekta, s katerim eden izmed aktualnih slovenskih založnikov nagovarja svoje kupce in jim ponuja kar najbolj neposredne medsebojne stike. »Nekatere knjigarne«, pravi, »zahtevajo nerazumno visoke rabate, plačilna nedisciplina je dosegla višek, knjig starejšega datuma v knjigarnah nočejo prodajati, šolske in splošnoizobraževalne knjižnice so obubožale, konkurenca je vedno bolj kruta in včasih na meji dobrega okusa.«

Enak ali celo bolj grenak priokus imajo lamentacije piscev, ki imajo več in več težav pri iskanju benevolentnih založnikov, vse manj in manj upanja v pridobitev državne subvencije pa seveda tudi obilo nezadoščenih počutij, ko gre za iztržek od izdanih knjig.

Boleče prizadeti pa ves ta »nered« – ne nazadnje – doživljajo tudi ljubitelji knjig in knjižnega branja, če zavoljo ničesar drugega, že zato, ker so v svojih pričakovanjih bolj in bolj praznih rok. Vedno manj jih je in vedno manj možnosti imajo za kolikor toliko kontinuirano kupovanje knjig po svojih željah in po svojem okusu. Spricho visokih in za marsikoga težko dosegljivih cen se iz polpraznih knjigarn, kjer prodajalci knjigam že lep čas ne posvečajo več prijazne pozornosti, v vse večjem številu zatekajo v knjižnice, vendar pa tudi tam knjižnih novosti ni na voljo, vsaj ne v zadostnem številu izvodov. Knjižnicam primanjkuje denarja in odkupujejo le po en izvod novoizdanih knjig. Bralec tako rekoč nikjer več ne najde pravega zadoščenja.

Tako je krog nelagodnih izkušenj s knjigo sklenjen. Nihče, naj bo pisatelj ali založnik ali knjigotržec ali knjižničar ali bralec, ne poreče: vse je, kot je treba. Prav narobe. Vsi brez izjeme se pritožujemo nad slovenski knjigi nenaklonjenimi časi. Te pritožbe zbujajo občutek rastoče apokaliptičnosti.

A se moramo seveda s trezno mislijo vprašati, kolikšna je upravičenost teh zlih slutenj in vse bolj vznemirjenega opozarjanja nanje. Razsodniki, zazrti v statistična poročila o številu izhajajočih publikacij in izdanih knjig, bodo trpkim opazanjem vseh nas, ki trdimo, da imamo knjigo radi in nas boli podoživljanje njene zavrženosti, ugovarjali s številkami: lani, porečejo, je na Slovenskem izšlo prek dvatisoč petsto knjižnih naslovov, zelo živahna, pestra in bogata pa je tudi periodika, saj izhaja domala štiristo različnih javnih časopisov, revij in glasil. Ponudba je zagotovo nadvse raznolika pa tudi dovolj kakovostna. V primerjavi z vrsto drugih nacionalnih kultur se slovenskemu književnemu ustvarjanju, založništvu in knjigotrštvu lastne podobe v nobenem pogledu ne kaže sramovati. V mnogočem je celo daleč pred drugimi. Dejstva povedo, da je naša knjižna produkcija tako po obsegu kot po

kakovostnih dosežkih pa tudi glede na svoje efekte še vedno nesorazmerno močan in vse pozornosti vreden dejavnik v domeni slovenske nacionalne identitete.

Ne glede na to pa nam apokaliptično zvonečih zlih slutenj o vse večjem »neredu« na slovenskem knjižnem trgu, ki je sam po sebi veliko več kot samo terminus technicus, saj ga je šteti za eno bistvenih nosilnih sten naše nacionalne identitete od temeljev do ostrešja, ne kaže preslišati. Dozdajšnja relativna uspešnost panoge, ki jo jedrnato poimenujemo »slovenska knjiga«, visi namreč na sila tenki nitki. Že šibki nihlaji lahko to nitko pretrgajo. Nobenih zaresnih zagotovil ni, da bodo založbe (ki jih je na Slovenskem ta hip približno petindvajset) ter samozaložniki (katerih – nemalokrat vse prej kot pregledno – število se je razraslo prek stotice) brez stečajev in denarnih kolapsov zdržali pritisk knjigi nenaklonjenih razmer. Kupna moč usiha, prodaja kopni, ravnotežja med stroški na eni in iztržki na drugi strani je manj in manj. Državnih subvencij in sponzorskih podpor so deležne le maloštevilne izdaje.

Zelo verjetna je potemtakem nevarnost, da bodo začeli še tako benevolentni založniki spričo preštevilnih nedonosnih bilanc svojih podjetij prav kmalu kar po tekočem traku opuščati svoje projekte – in bo sledilo le še radikalno zmanjšanje skupnega števila novoizdanih knjižnih naslovov. Da ta temna slutnja kljub dozdajšnjemu založniškemu razkošju, ki nas kot eden izmed slovenskih čudežev vsakokrat spet preseneti, ni nekakšna nebodijetrebna pesimistična marnja, se lahko prepričamo že ob bežnem pogledu na opustelo podobo naših knjigarn in naših knjižnic. Knjige same sicer še ohranjajo videz blišča, toda hrame, namenjene njihovi promociji, preveča vtis štacunarske bede, ki nas navdaja z rastočimi počutji žalosti in nelagodja.

Torej si zastavimo neizogibno vprašanje: kako bo z nami in kaj nas čaka, če se bo začel cvetoči vrt slovenske knjižne produkcije spričo vse manjšega števila »zvestih« bralcev ter spričo sočasnega sesipanja knjižnih hramov pred našimi očmi spreminjati v ledino? Kakšna bodo potlej še obeležja slovenske samobitnosti in koliko jih bo sploh ostalo v našem z nemško, francosko in italijansko pločevino prenapolnjenem, po ameriško dizajniranem, z uvoženimi kulturnimi in estetskimi vzori prepređenem ter s tujo mislijo prežetem življenjskem prostoru?

Razmislek se ne ustavlja zgolj pri nostalgiji za »lepimi urami z lepo knjigo«, pač pa sili dlje – v samo osrčje usodnih vprašanj, povezanih s slovensko nacionalno identiteto. Kar nas je sinov in hčera te dežele, si pač ne moremo kaj, da bi nas okoliščine našega doživljanja v zdaj že na veliko začetem odštevanju mesecev, ki nas še ločijo od razburljivega trenutka slovesa od dozdajšnjega in hkratnega snidenja z nepredvidljivim naslednjim stoletjem-tisočletjem, ne silile k premišljanju o premnogi ali nemara kar vseh relevantnih bivanjskih vprašanjih.

To veliko samospraševanje seveda ni nikakršna slovenska posebnost, saj se v usodna vrata prihodnosti, že kar krepko postavljena v bližnje vidno polje, hočeš nočeš ozira sleherni ozaveščen zemljan. Zavzeto premišljanje o odgovorih na vprašanja, kako nam je – oziroma nam bo – živeti odondod dalje, tudi ni kakršnakoli ekskluzivna domena rodov, ubadajočih se z vročimi preizkušnjami tokratnega fin de siècle. O sebi in o svetovih, v kakršnih so živeli, so enako in nemalokrat celo bolj zavzeto pa tudi bolj odgovorno premišljali vsi poprejšnji zgodovinski rodovi.

In vendar je v teh naših, tukajšnjih in zdajšnjih – slovenskih dilemah nekaj izrazito naših, slovenskih posebnosti.

Za dobršno večino pripadnikov drugih, velikih pa tudi majhnih narodov »vsega sveta« vprašanja nacionalnega in kulturnega preživetja, ki upravičeno tarejo nas, niso izrazito žgoča. Tako kot nas sicer tudi njih vznemirjajo velike zemeljske

enigme, povezane z galopirajočim uničevanjem naravnega okolja na vseh koordinatah planeta, z grozečo izčrpanostjo prehrambenih in energetskih virov in kajpada z bolj in bolj neobvladljivo prenaseljenostjo. Pod obokom našega neba pa so vsa ta vprašanja neločljivo povezana tudi z elementarnim problemom nacionalnega preživetja. Slovenci, ki nas je v milijardnih masah nestrpnih ter venomer k nekim novim prehodom stremečih človeških bitij, razporejenih v plemena, etnije in narode, le neznatna in kar zadeva globalne zemeljske probleme nepomembna peščica, se namreč ob vseh siceršnjih poskusih prebojev iz gmotnih, ekoloških in energetskih stisk neprenehoma otepamo tudi z vprašanjem, kako ohraniti svojo samobitnost. Nad nami visi Damoklov meč boletne in po marsičem sodeč vse prej kot neutemeljene skrbi, da utegnejo trendi, sluteni v prihajajočih desetletjih, posrkati vase jedro naše biti – našo, se pravi slovensko subjektiviteto.

Ali se razmislek o teh velikih vprašanjih narodove usode kakorkoli dotika zlih slutenj o nevarnosti odmiranja slovenske knjige – in z njo slovenske kulture in slovenskega duha kot celote? Odgovor je lahko en sam: nedvomno. Medsebojni preplet obojnega premišljanja je še kako očiten.

Slovensko narodno vprašanje je v stoletju, katerega iztekanje doživljamo, doživelo kar troje odločilnih impulzov: osvoboditev izpod nemško-avstrijske dominacije na začetku stoletja, izbojevalni narodnoosvobodilni boj v njegovi sredini ter odvezo od jugoslovanske državne skupnosti s popolno osamosvojitvijo nedolgo pred njegovim iztekom. Vsaka izmed treh osvoboditev izpod tujih jarmov je prispevala svoj pozitivni delež k utrditvi slovenstva, ne pa tudi k njegovi dokončni razrešitvi. Tudi zdajšnja, od vseh treh najbolj radikalna in daljnosežna osamosvojitve, katere plod je suverena slovenska država, nam sama po sebi še ne daje trdnih zagotovil, da se nam ne more zgoditi nič takega, kar bi znova spodjedlo našo nacionalno samoza-vest.

Majhnih, nam podobnih etnij je na zdajšnjem geopolitičnem in kulturno antropološkem zemljevidu sveta razmeroma veliko. Mnoge imajo svoje suverene države, nastale po izpeljani dekolonizaciji v petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih. Večina izmed njih – v mislih imejmo predvsem mlade afriške in nekatere daljnookazijske države – ni v skrbeh za svoj obstoj, saj jim ga jamčijo trdno zakoličena pravila svetovnih organizacij, za trdnost njihovega statusa pa so zainteresirani tudi njihovi nekdanji imperialni pokrovitelji, saj bi jim sicer ne bili dali »odveze«.

Čemu tedaj bojazen Slovenije, da bi se ji utegnilo kot naciji, ki je tako dolga stoletja hrepenela po svoji popolni neodvisnosti, zgoditi kaj usodno nepredvidljivega prav zdaj, v času, ko je vsakršno agresivno podrejanje narodov, njihovih ozemelj in njihovih kultur moralno in mednarodnopravno nedopustno?

Odgovor je na dlani: ta bojazen zagotovo ni »fizična«, kajti okupacije, etničnega čiščenja in kulturnega genocida se državam, kakršnih ena je naša, pač res ni bati. Kar so genocidnega izvajali Srbi z bosanskimi Muslimani ali s »svojimi« kosovskimi Albanci, so v sodobnem svetu le še poslednji izcedki fašistoidne in lumpenproletarsko ter nacionalistično »navdahnjene« preteklosti.

To pa seveda ne pomeni, da poskusov izničevanja, omalovaževanja in izčrpavanja majhnih narodov s strani večjih in velikih ter še zmerom imperialno zadojenih ni oziroma ne bo več. So in zagotovo tudi še bodo, le da so postali v primerjavi z agresivno in grobo polpreteklostjo veliko bolj premeteni, subtilni in navzven celo prijazni.

Razviti Sever novih trgov, vplivnih območij in dodatnega življenjskega prostora zlepa ne osvaja več z ognjem in mečem, temveč s krediti, ki mu zagotavljajo donosne lastniške deleže, ter s prijaznim vsiljevanjem svojih civilizacijskih in kultur-

nih »doneskov« v državah, ki se na tako obliko tuje dominacije odzivajo brez zadržkov, saj v končni konsekvenci nimajo kaj prida izgubiti, precej pa lahko pridobijo. Gre pač za nerazvite države, ki za seboj nimajo razvidne lastne zgodovine, njihove eksotične kulture pa jim »prijazni Sever« tako in tako nima namena okrniti, saj je spričo nezadržnega razraščanja turističnih popotovanj, ki so po vsem svetu že prerasla v prvo in najbolj donosno tržno-kapitalsko panogo, še kako zainteresiran, da jo ohrani in z njo še izdatneje trži.

V drugačni koži od držav v doslej nerazvitih delih sveta so majhne evropske države praviloma razporejene vzdolž obrobij starega kontinenta. V dobršem delu so že, ali pa še bodo vključene v združeno Evropo, ki vsestransko krepi predvsem svoje jedro, sosedam na obodu pa dopušča, da se kolikor toliko znosno počutijo v njeni senci. Dopuščeno in omogočeno jim je, da se razvijajo, čeprav v opazno upočasnjenem tempu, kar pa jih v njihovem obstoju vendarle ne ogroža in v ničemer ne spodžira njihove nacionalne suverenosti.

Slovenija je spričo svoje geopolitične lege in svojih aspiracij, ki so v mnogih pogledih trn v peti naših štirih sosed, v primerjavi z večino podobno majhnih, a manj izpostavljenih držav v precej drugačnem in zategadelj težjem položaju. Naša težava je v tem, da ne bivamo na obrobju kontinenta, v prostorski »niši«, ki bi bila zgolj naša in bi interesi drugih z njo ne bili ne očitni ne posebej poudarjeni. V našem primeru pa gre prav za to. Slovenci smo s svojo državo nastanjeni dobesedno v jedru Evrope, na ozemlju, ki je v vseh smereh izrazito prehodno in kot tako še posebej »žgoče« za naše severne in zahodne pa seveda tudi južne in vzhodne sosed. Vsem brez izjeme je do tega, da bi tod speljevali svoja trgovska in druga pota ter kar najbolj intenzivno uveljavljali svoj vpliv.

Ker nas imajo za mlado, še ne zoblikovano in v mnogih pogledih neutrujeno državno entiteto, pri tem pa se sklicujejo na svojo večstransko premoč nad našo majhnostjo, si dovolijo z nami tudi izsiljevanja, kakršnih večina drugih, podobno majhnih in glede na svojo kritično maso šibkih držav v sedanjih mednarodnih konstelacijah ne doživlja več.

Pred temi pritiski se moramo ubraniti. Po robu se jim seveda ne postavimo z zapiranjem vase in z graditvijo obrambnih okopov, pač pa z vsestransko krepitvijo lastne substance in lastnih potencialov. Nobenega dvoma ne more biti o tem, da moramo kar najbolj pospešeno sanirati in na novo »gori postaviti« svoje gospodarsko proizvodne kapacitete, oprte na trdne bančne, borzne in trgovinske mreže. Ko bomo čez nekaj let z dograditvijo hitrih avtomobilskih cest, s primerno posodobitvijo železniškega omrežja ter s hkratnim dokončanjem velikega projekta, potekajočega v znamenju prestrukturiranja slovenskih gospodarskih zmogljivosti, odpravili dozdašnja nevrvalgična ozka grla, bomo zanesljivo tudi v očeh evropskih sosed, vajenih gledati na naš zviška, ustvarili o sebi precej drugačno podobo. Toda to še zdaleč ne more biti vse, kar si smemo in moramo zastaviti za cilj.

K dejanski utrditvi slovenske nacionalne samobitnosti (ki je – to bodi še prav posebej poudčrtano – za nobeno ceno ne smemo prepustiti razblinjenju v tolikanj zaželeni »evropskosti«) bosta, kot vselej in povsod, največ prispevali naša »kultura in omika«. Brez njiju bi bili, vsem uspešnim firmam, vsem avtocestam in vsem zvenečim indeksom rasti navkljub še vedno majhen in malo pomemben košček razvitega sveta. Marmor in steklo bančnih palač, lesk pločevine, ki se pretaka skozi predore in prek viaduktov, bogato založene trgovske hiše, reklamni video panoji in širokopotezna dinamika vsakovrstne poslovnosti so za slovensko nacionalno identiteto sicer pomembne, a ne tudi odločilne postavke. Veliko močnejši vtis od vsega naštetega naredi kultivirani, v osebnostnem in duhovnem smislu zoblikovani člove-

ški faktor – ljudje, ki dajo ob vsakršnem medsebojnem dotiku vedeti, da imajo uravnan in osmišljen ter s kulturnostjo svojega ravnanja prežet odnos do življenja.

Glede tega smo na Slovenskem, žal, še zelo zelo daleč od visoko zastavljenega cilja. Infrastruktura naših krajev, naš izobrazbeni standard, naša stanovanjska kultura, naše statusne pozicije in še marsikaj, kar sodi k vnanjemu videzu dežele, so, že kar praviloma, na višjih ravneh, kot jih izpričuje naš večinsko povprečni notranji človeški habitus. Povečinioma se ubadamo s povnanjenimi življenjskimi preokupacijami, a globljemu razumevanju samih sebe in sveta okoli nas se nismo pripravljene posvečati. Kulture je v nas in okoli nas – vsej prepredenosti z medijsko besedo, glasom in sliko – razmeroma malo. Njene brazde segajo plitko.

In tu se krog sklene. Spet smo na razgledni točki, od koder se nam v ostri luči znova razkrije resnica o »vse večjem neredu na našem knjižnem trgu«. Gre, kot rečeno, za marsikaj več, še zdaleč ne zgolj in samo za poslovno-finančne težave založnikov in knjigotržcev. V »nered« je zašlo vse, čemur porečemo slovenska misel, slovenska knjiga in slovenska kultura.

Naše branje in naš odnos do knjige sta prenehala biti vrednota, ki bi ji pripisovali kakršenkoli prednostni pomen. Večinskemu številu sedanjih Slovencev, bodisi mladih bodisi starejših, ne pride na misel, da bi knjigo, razen če jim je tako ali drugače »zaukazano«, sploh še vzeli v roko. Z branjem knjig se napaja le še zelo majhno število ljudi, pa še v tem številu je dobršen del tistih, ki štejejo knjigo zgolj in samo za »potrošni artikel«. Za knjigo, ki naj bi bralcu dajala možnost za srečanje s samim sabo ter za intenzivni notranji dialog, nimamo ne časa ne volje, da notranje pripravljenosti na te vrste samopremislek niti ne omenjamo.

Če nam je torej do tega, da se zavoljo nevarnega roba znosne obstojnosti, na kakršnem so se na Slovenskem (pa seveda tudi drugod po svetu, čeprav v večjih nacionalno-jezikovnih okoljih z veliko manj hudimi posledicami) znašli pisci, založniki in trgovci s knjigami, z roko v roki z nosilci kulturne politike v tej državi spopademo z rastočim »neredom« in ga premagamo, se moramo problema – poimenujmo ga: knjiga kot temelj človekove kulturne formiranosti – lotiti celovito, ne parcialno. Problem pač ni ne zgolj pisateljski ne zgolj založniški in ne zgolj knjigotrški, prav tako pa ga ni mogoče zreducirati zgolj na poziv vladnim in državnoborskim politikom k zvečanju števila državnih in sponzorskih subvencij, kar naj bi omogočilo izdatno splošno znižanje cen ter spodbudilo večje nakupno povpraševanje. Vse te vzvode je seveda potrebno uporabiti; v kolikor toliko ustaljeni red bo treba vpeti tako avtorsko kot založniško srenjo, ki ju, ob vsem drugem, bremeni tudi neukrotljiva (in pogostokrat povsem »nenadzorovana«) hiperprodukcija, več kot odločilnega pomena pa bo morala postati tudi in še posebej čimprejšnja vzpostavitev prenovljenih in na novo osmišljenih knjigarniških, knjigotrških pa tudi knjižničnih »prostorov«; prav tako ni dvoma, da bo morala slovenska država iz svojega proračuna že v bližnjih naslednjih letih namenjati za izide in plasman novih slovenskih knjig med bralce nekajkrat večje število subvencij, kot jih (stodevetdeset v lanskem letu, kar je vsekakor premalo) namenja zdaj.

Bistvenega in odločilnega pomena pri vsem pa je, da bomo začeli na Slovenskem ljudi, predvsem šolajočo se mladino, znova, na novo in sistematično navajati na branje. V zavest jim bo treba vcepiti spoznanje, da je knjiga nenadomestljivi in neizogibni del človekovega življenjskega samozavedanja, kar v letih ali že kar desetletjih, ki so za nami, še zdaleč ni bilo več tako zelo samoumevno, saj smo si na veliko dopovedovali, da bosta vizualna in računalniška tehnika v veliki meri nadomestili knjižno branje in ga celo odrinili čez rob. To se, na srečo, ni zgodilo – knjiga je ostala, kar je od nekdaj bila in kar venomer bo, toda dobršen del generacij, ki so

mladost presedele za ekrani, bralnih navad in še posebej v duha vsajenih bralnih potreb nima. In prav s to zakrnelostjo življenjskih potreb se bo veljalo spopasti – v imenu nacionalne kulturne politike, ki se ne sme ubadati zgolj s finančno-tehničnimi zahtevki sprotne kulturniške produkcije, pač pa je odgovorna predvsem za vgraditev temeljev, iz kakršnih bo rasel bodoči potencial slovenske nacionalne trdnosti: to pa smo ljudje, ki vemo, kaj hočemo in kaj nam velewa naš dolg, čutimo, znamo, razumemo in nas noben tuji »pritisk«, naj bo grob ali prijazen, ne more ogrožati v zavesti naše identitete... ljudje, »oboroženi« s knjigo, ki je ali naj bi vsaj bila največja vseh vrednot.

Če se želimo kot narod ohraniti, se moramo svojega boja za obstoj lotiti na novo – tokrat sami s seboj... iz oči v oči. Tudi zdaj gre za spreminjanje in oblikovanje habitusa, ki so ga vodilni slovenski razumniki tega stoletja poimenovali »slovenski narodni značaj«, pa seveda za »kulturni boj«, ki je prav tako ena izmed temeljnih, a še zdaleč ne izpolnjenih programskih postavk. Na naših tleh je bila knjiga v tem boju »za svojo podobo« vedno najmočnejše orožje. Prav in potrebno je, da ji ta pomen – po nekajdesetletnem zanemarjanju – v osamosvojeni državi, ki mora dati pase in na duha svojih ljudi več, kot daje, dosodimo znova, seveda s prenovljeno in na novo akumulirano intenziteto.

Če tega sami s seboj, s svojim odnosom do branja, to pa seveda pomeni tudi in predvsem z odnosom do življenja in lastne človeške drže, ne naredimo, nas bo še naprej in venomer huje tlačila mora nacionalne ogroženosti ter slutenega slovenskega usihanja... vsemu infrastrukturnemu, brutodohodkovnemu in mednarodno-povezovalnemu razvoju navkljub.